

Asztalos Emese LEVELEK LISZT MAGYARORSZÁGI TARTÓZKODÁSÁRÓL [1]

Májusban irodalom- és zenetörténeti csemege jelenik meg öt részben. Franz von Schober osztrák művész-műkedvelő fiktív levelei az 1839/40-es pest-budai koncertsorozatról szóló beszámolók. Különlegességük, hogy Schober külföldi szemlélőként új perspektívából lát(tat)ja az eddig főként magyar forrásokból ismert eseményeket. A művet 1842-es lipcsei megjelenése előtt Liszt is olvasta, az ő változatásaival, illetve helyesléssel hagyta el a nyomdát, így reformkori szerepléseiről-szerepéről a leghitelesebb leírással ismerkedhet meg a magyar olvasó.

Bevezető

Franz von Schober (1796–1882) neve inkább Schubert miatt csengeth ismerősen a zeneértőknek. A rokon hangzás ezúttal nemigen félrevezető, Schober életműve ugyanis a szintén Franz keresztnévre hallgató Schubert népszerűségének és a hozzá fűződő szakmai kutatásoknak köszönhetően maradt fenn a köztudatban. Schubert és Schober Bécsben ugyanahhoz a baráti társasághoz tartoztak, bensőséges viszonyukat mi sem bizonyítja jobban, mint hogy számos Schubert-dal szövegét, egyetlen operájának (*Alfonso und Estrella*) librettóját is Schober írta.

Schober korának igazi kalandora volt. Európa számos városában futott be szokványos hivatalnok-műkedvelő karriert (többek között Pest-Budán is). Szerencsepróbálásai közben talán életvitele az egyetlen valódi, mesteri műalkotás. Tisztviselő apjának nyomdokain indulva Bécsben jogot tanul, de hamar felcsap tájképfestőnek, verseket jelentet meg, álnéven színészkedik, direktorként pedig a Litográfiai Intézetben tevékenykedik. Pazar(ló) életvitelének, élénk személyiségének, jó kapcsolatainak köszönhetően sokáig a virágzó szalon-kultúra kedvelt figurája.

a magyarok nevében

De hogyan kapcsolódnak mindehhez a magyarok, az épp csak felépülő, ám az 1838-as árvíz során nagyrészt elpusztult Pest és a nagyvilág ünnepezt művésze, a nők bálványa, Liszt Ferenc? Európai hazánkfia[1], a hangok nagy tanára 1839 decemberében, több mint tizenöt év távollét után Magyarországra látogat, ahol rajongásig fokozódó nemzeti ünnep szimbóluma lesz; életre szóló művészi és érzelmi kapcsolatot köt szülőföldjével. Hogy Schober mit keres e hideg karácsonyon Pesten, azt egyelőre homály fedi, talán magyar arisztokrata barátai, talán Liszt 1838-as bécsi koncertjei miatt került a Monarchia e távoli tartományába. Mindenesre – ha már itt járt – ő írja a magyarok nevében a Lisztet köszöntő kantáta dalszövegét, és Liszt turnéja során együtt mulat a pesti társaság krémjével. Az európai extravagáns, kifinomult életmód után valószínűleg merőben új élmény volt számára (is) a magyarországi koncertsorozat minden hazafias, olykor bárdolatlan mozzanata, ezért foglalhatta benyomásait szinte azonnal fiktív levelekbe. Ezeket – még ha a magyarok érzelmeit értetlenkedve fogadó Marie d'Agoult pedánsnak és középszerűnek is tartotta –, mi Liszt egyik levelének hálás megjegyzését idézve: melegen köszönjük.[2]

Első levél

Ön, drága barátom, volt olyan kedves, és beszámolt nekem Liszt Londonban és Párizsban aratott ismételt tündöklő sikereiről, viszonzásul azt kéri tőlem, hogy hű és részletes leírást adjak az ő másfél évvel ezelőtti magyarországi tartózkodásáról, arról a különös izgalomról, amit jelenléte okozott, és azokról a rendkívüli, sőt hallatlan elismerésekről, amelyekben része volt; mégpedig, mint Ön mondja, azzal a céllal, hogy ilyen érdekes ügyben világosan lássunk, és meg tudjuk különböztetni az igazat a hamistól. A történetek óta eltelt idő alatt e babérokat bizony úgy megtépázta az irigység és a rosszindulat, úgy elcsúfították a – részint kicsinyességből, rosszindulatból, részint vak elfogultságból vagy tudatlanságból fakadó – hamis elbeszélések, hogy az ember rájuk sem ismer, és nehezen állapíthatja meg valódi értéküket. A legtöbb beszámoló kimondottan olyan személyektől származik, akiknek ismeretlen volt az események színhelye, kiváltó okai, szereplőinek szokásai és gondolkodásmódja, s ennek következtében egy csodálatos és lelkesedéstől fűtött színművet – amely a művészet és a hazafias érzések legnemesebb következményeit hivatott bemutatni – szertelen bohózzattá alacsonyítottak, ez aztán sokak nemtetszését és gúnyolódását váltotta ki.

A szép iránti lelkesedés, az élet magasztosabb, szellemi értékeinek valódi, őszinte csodálata olyannyira kiveszőben van számító és iparosodott korunkban – amikor legtöbbször csak divatos, szórakoztató és pikáns dolgok képesek lekötöni –, hogy megéri a fáradságot, a még hozzánk tartozónak vélt közelmúltból egy ilyen képet kiemelni, leporolni, és a jó szándékú közönség elé tární szíves szemlélődésre. Ha időnként elkalandozom a mondanivalómban, Ön nem fogja felróni nekem, hiszen bizonyos dolgok magyarázatra szorulnak majd, és az okokat olykor a nemzeti sajátosságokban, illetve a korabeli viszonyok jellegzetességeiben találjuk. [...]

a zongora Napóleonja

Liszt a lelkesültség embere. Más virtuóz művészek csodálatot keltenek, ámulatba ejtenek és tetszést aratnak, ő megihletti közönségét; mások megörvendeztetnek, elbűvölnek, meghatnak, ő hatalmába kerít, felemel, és viharos harmóniáinak ellenállhatatlan árja magával ragadja a felkorbácsolt lelkeket. Művészete egészen heroikus, tragikus természetű. Ha mások hangversenytermei kifinomult és pazar szórakozást nyújtó szalonok, akkor az övé harctér, sikerei pedig győzelmek és diadalok. Az előbbi képekkel megjelenített érzés mindenkit elborít, aki csak hallja, épp ezért nevezik őt oly gyakran és oly sokan a zongora Napóleonjának. Ehhez foghatóan mágikus és hevesen ellenállhatatlan hatást egyedül Paganininél tapasztaltam, csakhogy az inkább félelmetes és kísérteties volt. Az embernek az a gondolata támadt, mintha ezekbe a varázslatos hangokba Paganini az összes érzését, az egész lelkét belesűrítette és kiontotta volna, olyannyira, hogy végül számára semmi sem maradt; és hidegen, érzéketlenül rőtta életének komor utcáit. Liszt varázslatai ezzel szemben felszabadítják és felemelik a lelket, mivel azok gyönyörű, zseniális és szeretetreméltó lényének kiáradásai, és – benne magában kárt nem téve – azt hirdetik mindenkinek, miképpen sokszorozódik meg a fény, és hogy egy lángtól ezer másik gyulladhat meg anélkül, hogy az saját fényéből, saját melegéből veszítene. Ez az oka, hogy a művészete iránti rajongás személyével is összefonódik, hallgatóságát barátokká változtatja, útját pedig annyi szeretetkapcsolat és kitüntetés övezi, amennyi senki másnak nem jutott osztályrészül. Ugyanakkor művészete a legkevésbé sem magamutogatás vagy hallatlan képességeinek fitogtatása, hanem a legbensőségesebb érzések hordozója, a

zene eszméjének szolgálatába állított, kiforrott szellem megmutatkozása. Nem saját magát teszi öntelten közszemlére, hanem mindazt, ami kiváló és klasszikus, hatalmas virtuozitásának terébe vonzza, így egész művészetszemléletet nyilatkoztat ki, ezt pedig csak ennyire elmélyült és zseniális jellem sajátíthat el a legalaposabb tanulmányok és minden körülmények között kitartó szorgalom révén. Hihetetlen, soha nem látott technikai tudással rendelkezik, művészete mégis olyannyira eszményi és elvont, hogy hallgatói megfedkedeznek az alkotóról, aki őket egy csodálatos szellemi világba repíti, és inkább annak küldötteként tekintenek rá, semmint világi polgárra; hódolatuk sokkal inkább a művészetnek szól, nem a személynek.

Mielőtt rátérnék Liszt magyarországi élményeinek elbeszélésére, szeretnék néhány dolgot általánosságban elmagyarázni, ami élettörténetében különösnek és túlzásnak hathat. Hogy ezeket tisztázhassuk, néhány körülményt a kezdetekig kell visszavezetnünk.

Liszt a Sopron melletti Doborján faluban [ma Raiding, Ausztria], az osztrák határ közelében született, ahol apja az Eszterházy uradalom gazdatisztje volt. Az apa felismerte és méltányolta fia rendkívüli zenei adottságait, és mindent megtett annak érdekében, hogy megfelelő képzést biztosítson számára. Mivel a fiú már nyolcéves korára kimerítette, sőt túlszárnyalta a környezetében fellelhető – és nem is jelentéktelen – tanulmányi lehetőségeket, emellett az improvizációban is alkotó tehetségről tett tanúságot, apja úgy látta, magasabb szintű oktatásra van szüksége; ugyanakkor képességei már akkor alkalmassá tették, hogy a nyilvánosság előtt is játsszon, ezért Bécsbe vitte a fiút.

a romantikus Magyarország

A siker teljes volt. A fiú óriási léptekben fejlődött új tanárai irányításával, tehetsége valamennyi hallgatóját lenyűgözte, és mind Bécsben, mind Pesten – ahová apja szintén elvitte – akkora szenzációt keltett, hogy néhány magyar mágnás máris ösztöndíjjal támogatta további külföldi tanulmányait. Az apának immár egyedüli életcéljává vált, hogy a fiú képzéséről gondoskodjon, és állását odahagyva Párizsba utazott vele. Hogy belső készletése, kitartása és buzgó igyekezete által miként tette magáévá azt a mérhetetlen mennyiségű szellemi ingert és művészi eszköztárat, amit ez a világváros felkínált neki, továbbá hogy az elmélyült tanulmányok, valamint korának legnagyobb és a legkülönbözőbb irányzatokat képviselő hírességeivel kötött szoros barátságai, a legérdekesebb történések és körülmények megtapasztalása hogyan érlelte azzá, akivé lett, hogyan vált belőle az

a művész, aki hangszerének eddig ismert határait átlépve mindenféle rivalizálást lehetetlenné tett, nem tartozik ide, és Ön előtt sokkal jobban ismeretes is, mint előttem. Elég az hozzá, hogy a kapott támogatások révén mindvégig kapcsolatban maradt a hazájával, szívében a szülőföld gyermeki emlékezete szorosan egybefonódott a hála férfias érzésével, és legbelül mindig kész volt a legszebb színekbe öltöztetni a romantikus Magyarországot, amely iránt őszinte érzéseket táplált, ahogy ezt hűen tükrözik Berlioznak írt – és a Revue Musicale-ben nyomtatásban is megjelent – olaszországi levelei.

Olaszországban, Velencében tartózkodott, szívét éppen ezek a Berlioz-levelekben kifejezett érzések töltötték el, amikor eljutott hozzá a hír, hogy Pesten rettenetes árvíz pusztít, a Duna kilépett medréből, és dühében ennek a szép, ifjú városnak nagy részét – melynek pompás épületei a magyarok feltörekvő és nagyszerű szellemiségéről tanúskodnak – kíméletlenül lerombolta, ezeket nyomorúságba és halálba taszítva.

divattá vált

A hír úgy érte Liszt eleven, tevékeny szellemét, érzékeny, nagylelkű szívét, mint egy elektromos szikra. Azonnal Bécsbe sietett, és meghirdetett egy jótékonyági koncertet az árvízről sújtott pestiek javára, amin a bécsiek – részben az adakozó szellemtől, részben kíváncsiságtól vezérelve – a lehető legnagyobb számban meg is jelentek. Jelentős összeget tudott küldeni a rászorulóknak, és micsoda áldásos utóhatásai voltak a koncertnek, milyen együttérzést ébresztett a szegény pestiek iránt, valóságos versengésre buzdított megsegítésükben, és ez rendre és rangra tekintet nélkül terjedt, csaknem divattá vált. – Így idézte magát Liszt ismét hazája emlékezetébe, így lépett ki ismét a magyarok elé, akik már majdnem szem elől tévesztették őt. Azt hitték, letelepedett Franciaországban, hogy az már második hazájává lett, erre most minden hivalkodást mellőzve, hazájának megszégyenítése nélkül, a puszta részvétől és hazaszeretettől vezérelve, készpénzben fizethette vissza honfitársainak a tőlük kapott támogatást, egyúttal bebizonyíthatta, hogy ez milyen nagyszerű helyre került, milyen ragyogó gyümölcsöt hozott. Hiszen Liszt személyében még Bécs – a zene városa – számára is új csillag született, akinek tündöklését egyformán ámulattal és elragadtatással üdvözölték mind a műértők, mind a széles tömegek. Kedvessége és elméssége mind jobban növelte népszerűségét, ilyen általános és lelkes ünneplésben még egyetlen művésznek sem volt része e fővárosban.

művészet és hírnév

Liszt nem sokkal később el is tűnt, olyan váratlanul, ahogy megjelent, személyes ügyei halaszthatatlanul Olaszországba szólították. Jóllehet, hazáját nem is érintette, csak a távolból mutatkozott előttük, de izzó szeretete, jótékonyága hazája iránt mit sem csökkent, és továbbra is a művészet és hírnév ragyogása, meg az

egész világ csodálata és dicshimnuszai övezték őt. Ez a hirtelen megjelenés, majd eltűnés, a távolság és a titok fátyla, ami körülvette, jó alapot szolgáltatott ahhoz, hogy szülőhazájában történetek százai keringjenek róla, és a legkülönbözőbb találgatások merüljenek fel a neve kapcsán. Természetesen végül hős ifjúként jelenítették meg, aki sok országot bejárt, és felmagasztalta a magyar nevet, hozzá mindig hű maradt, és még Párizs pompái közepette, e város ihlettségében is büszke volt arra, hogy ő magyar.

Így bontakozott ki Magyarországon a hatalmas izgalom, sőt valóságos vágyakozás Liszt jelenléte után, ami jó táptalaja lett azoknak az eseményeknek, melyeket Ön elé kívánok tárni a következő oldalakon.

[1] Lásd Asztalos Emese [Európai hazánkfia](#) című tanulmányát, közzétéve: 2015. április 30.

[2] A bevezető tárgyi forrása: Eckhardt Mária, *Schubert's and Liszt's friend and poet: Franz von Schober = Liszt the Progressive*, edited by Hans Kagebeck, Johan Lagerfelt, The Edwin Mellen Press, 2001.

Széchenyi István 1839. december 18-án Pozsonyban kurtán ezt jegyzi naplójába: „Liszt meglátogat”. Azon a reformkori rendi országgyűlésen járunk épp, ahol Széchenyi végkimerülésig dolgozik („mintha féllábbal a másvilágon volnék” – vési fel másnap), hogy európai szintű jogállamiság köszönthessen be a Lajtán innen is. Vagy ahogyan Schober részletezi kíméletlenül: „A küzdelem fölöttébb nehéz, mivel – nem túlzás kijelenteni – az ország minden szempontból lemaradásban van.” Magyarországon „olyan politikai és társadalmi formákat kell találni, olyan intézményrendszert és jogszabályokat kell kialakítani, amelyek megfelelnek a korszellemnek, a haladó évszázad eszméjének, ezek azonban látszólag ellentmondásban állnak az elmaradott körülményekkel, amelyek miatt szükséges a megvalósításuk. [...] Korlátozni kell a kiváltságos osztály jogait, az elnyomott nép jogait pedig kiterjeszteni, a szavazati joggal rendelkezők azonban mind a kiváltságosok rendjébe tartoznak, és egy részük még az önös érdekeit kereső faragatlanság állapotában leledzik, a többi meg már teljesen fásult”.

a világsztár

Liszt reformkori turnéja és magyarországi művészi működése parázs hangulatú és kulcsfontosságú diétán veszi kezdetét, ahol érkezése felborítja nemcsak a rendi kereteket, de a mindennapok lassú folyását is. Koncertjei folytán a gyűléseket hamarabb berekesztik vagy egyenesen elnapolják – a Liszt-láz útjára indul itthon is. A magyar nemesség szinte elkábul a világsztár jelenlététől, mintha el sem hinnék, hogy az elmúlt hónapok diplomáciai csatározásai eredménnyel jártak, hogy a levelek valóban célt értek, és Liszt épp itt, a magyar diétán játszik, aztán pedig gőzössel leereszkedik egészen Pest-Budáig! Ebben a váratlan helyzetben, melyet oly régóta áhítanak, mintha kicsit el is vesztenék a fejüket, mintha hirtelen nem is tudnának felnőni az európai rangú eseményekhez. Hogy kifejezzék elismerésüket és köszönetüket, saját, korlátolt eszközeikhez nyúlnak: a főrangúak lázasan intézik Liszt nemesi címének megszerzését, közel negyvenen írják alá előkelővé nyilvánításának kérelmét. Vérbeli családfakutatók Lisztet a Thurzó család leszármazottjának kiáltják ki, a lapok még egy 1606-os oklevelet is közzé tesznek, mely egyik vélt felmenőjét említi, nem törődve a Liszt családnév rendkívüli gyakoriságával, miközben még arra sem veszik a fáradságot, hogy a családfát pontosan levezessék. Az ügy persze hamvába hal: hiába juttatják el egészen a császárig a folyamodványt, Lisztnek személyesen is kérelmeznie kellett volna az előléptetést – amivel egyszerűen nem törődött.

előhang

A délibábos őskergetés napjaiban Széchenyi ezt írja naplójában: „Minduntalan a kétségbeesésnek egy bizonyos nemével ébredek.” Velőt rázó kontraszt. De mintha Liszt személye, valódi jelenléte és annak üzenete ezt is át tudná hidalni. Hiszen végül mégis a reformkori országgyűlések egyik legeredményesebbje zárul 1840-ben, ahol megszavazták, hogy a hivatalokban magyar legyen a kötelező nyelv, hogy a jobbágy örökváltság ellenében kivásárolhassa magát földesura hatalmából, és szabadtulajdonnal rendelkezessen. Itt és ekkor dőlt el, hogy az építendő Lánchídon mindenkire, tehát a nem adózó nemesre is kötelező lesz a hídvám – a demokratikus államberendezkedés előhangjai ezek.

[forrás: Mona Ilona, *Liszt Ferenc és a reformkor 1839-40 = Liszt tanulmányok*, Zeneműkiadó, Budapest, 1980.]

Második levél

Liszt kétéves olaszországi tartózkodása után visszatért Bécsbe.

A fogadtatás, amelyben ismét részesítették, megmutatta, mennyire valóságból fakadó, mindenre kiterjedő és megérdemelt volt a korábbi itt tartózkodása nyomán kialakult közhangulat. Ugyanolyan ujjongás fogadta, amilyen búcsúztatásakor kísérte őt, koncertről koncertre nőtt körülötte a tolongás és a mámoros lelkesedés, és ez, úgy tűnt, egész Bécsre kiáradt. A nagy német mesterek iránti tisztelete, a zseniális előadásmód, a hallatlan tökély, amivel megszólaltatta Beethoven, Weber vagy Hummel műveit, vagy amilyen magával ragadóan – a legmélyebb műértéssel és a legforróbb szeretettől fűtve – újraértelmezte Schubert zseniális alkotásait, mindez csodálatosan elnyerte a nép tetszését, és legkíméletlenebb kritikusai is elismerték, hogy távolléte alatt még nagyszerűbbé vált, sőt a játékaiban korábban érezhető erőszakos és önfejű hangvételt, ami az új francia iskolára jellemző, szintén szerencsésen levetkőzte; így művészete soha nem látott pallérozottsággal tündökölt, egészen a szépnek és a fenségesnek szentelve.

A bécsiek elragadtatása nem hagyta hidegen a magyarokat, akik azt beszélték, Liszt második bécsi utazásának nem lehetett más oka, mint hogy ismét ellátogasson hazájába. Liszt maga is kifejezte ezt a szándékát Festetics Leó grófnak címzett levelében, aki ismerve a közhangulatot, nem habozott ezt nyomtatásban nyilvánosságra hozni. [...]

Így szövődött az események fonala, melyek révén Liszt a nemzeti eszme hordozója lett, hírnevét Magyarország szellemi felvirágzásával hozták összefüggésbe, és mint látni fogjuk, egyes-egyedül ez az összefüggés tudja a felgyorsult eseményeket kellően megvilágítani, megszabadítani a túlkapaszkodástól, a hivatkozástól, és ünnepélyessé tenni, hogy a legkomolyabb szemlélő figyelmére is számot tartsanak.

Magyarország ugyanis hatalmas izgalomban van éppen, amelynek megértése ismét magyarázatomra szorul.

évszázados elmaradás

Ez az ország bizonyosan Európa egyik legáldottabb és leggazdagabb országa, és oly tekintélyes a területe, hogy ha bőséges kincseit egy viszonylag nagy és egységes népesség tudná hasznosítani a fejlettebb nemzetek céltudatosságával és műveltségével, akkor világunknak ebben a részében jelentős helyet foglalna el. Jól tudjuk, hogy a legkülönfélébb történelmi, politikai zűrzavarok és balszerencsés események miatt az ország műveltsége évszázados elmaradásban van, hogy az egymást keresztező, különböző népelemek, vallások és nyelvek mennyi viszálykodó és egymásnak feszülő darabra szakították, és mennyire szétforgácsolta erőit mindenféle akadály. Amiről Önnek talán kevesebb ismerete lehet, hogy milyen nagyszerű fellendülés és élénk buzgalom tölti el most szinte egész Magyarországot; a magyarok a legnagyobb erőfeszítéssel és a leghősiesebb önzetlenséggel küzdenek, hogy az elmulasztottakat behozzák, és felzárkózzanak a műveltség és politikai berendezkedés európai nivójához. Közlésformáik – mint minden alárendelt helyzetű népé, különösen a külföld irányába – szűkösek, hiányosak, mivel épp csak kibontakozófélben van náluk az oktatás, ráadásul javarészt hozzáférhetetlenek, mivel a magyar nyelvet oly kevesen ismerik. Ennélfogva kevés hír jut el külföldre, a szomszédos országok pedig valamiért nem is igen vesznek tudomást róluk. Annyi azonban bizonyos, ha a derekas erőfeszítések, a sok nemes szívű áldozathozatal, a rendkívüli jellemek, a hatalmas szellemi teljesítmények méltó ismertséget és elismertséget nyerhetnének, sok történelemkedvelő és emberbarát fordulna nagy érdeklődéssel és mély együttérzéssel e folyamatok, e személyiségek felé, amelyeket a legszebb indíttatások hoztak lendületbe.

A küzdelem fölöttébb nehéz, mivel – nem túlzás kijelenteni – az ország minden szempontból lemaradásban van.

Olyan politikai és társadalmi formákat kell találni, olyan intézményrendszert és jogszabályokat kell kialakítani, amelyek megfelelnek a korszellemnek, a haladó évszázad eszméjének, ezek azonban látszólag ellentmondásban állnak az elmaradott körülményekkel, amelyek miatt szükséges a megvalósításuk. Életre kell hívni egy oktatási rendszert, ez azonban csakis olyan intézmények révén történhetne, amelyek egyszerűen még nem léteznek. Korlátozni kell a kiváltságos osztály jogait, az elnyomott nép jogait pedig kiterjeszteni, a szavazati joggal rendelkezők azonban mind a kiváltságosok rendjébe tartoznak, és egy részük még az önös érdekeit kereső faragatlanság állapotában leledzik, a többi meg már teljesen fásult; a nép pedig szinte egyáltalán nincs tisztában azzal, miben szenved hiányt, és kevéssé vagy egyáltalán nem látja értelmét az előnyöknek, amelyekben őt részesíteni szándékoznának. Ezek egymást kizáró dolgok, de a kitartó erő és az emberi akarat képes még a lehetetlennek tűnő célokat is megvalósítani, és meggyorsítani a történelem fogaskerekeit. A magyarok nincsenek híján az efféle erőnek és akaratnak. Úgy tűnik, kis szerencséivel saját sorsuk kovácsaivá válhatnak. Amint kedvező alkalom kínálkozott, tevékenyen munkálkodtak mind a szellemi és ipari kapacitásaik kiépítésén és bővítésén, mind a törvénykezés és közigazgatás kialakításán.

komolyan veszik

Ha belegondolunk, mely időszakban és milyen körülmények közepette történt ez a fejlődés, el kell ismernünk, nem mindennapi teljesítmény a magyar akadémia, a dunai gőzhajózás, a gyermekmegőrző intézetek (óvodák), a magyar színház, a zenei és művészeti egyesület, a maga nemében egyedülálló Casino – ami minden rend számára látogatható, és ezáltal minden művelt ember találkozóhelye lehet –, a gazdasági társaság, az állattenyésztők egyesülete és még sok más magánintézmény létrehozása. Ezek pusztán egyéni kezdeményezések révén és a nép erőfeszítéseivel jöhettek létre, és azt bizonyítják – a témánkhoz most nem tartozó politikai reformokról nem is beszélve –, hogy a magyarok komolyan veszik nemzeti oktatásukat, és a haladást az ipar, a tudomány és a művészet terén.

Az országgyűlés félbeszakította ezeket a kulturális törekvéseket, illetve inkább háttérbe szorította, mert minden erejével a törvényhozás és a közigazgatás feladatai felé fordult. De éppen most, amikor minden tevékenykedésben és célkitűzésben egyértelműen a nemzeti érzés jut kifejeződésre, ébredhettek igazán tudatára, hogy ami általában a civilizáció és a humanitás jegyében történt, az valójában a haza javát szolgálta, hogy minden hasznos vállalkozás egyúttal hazafias is volt. Minden népi jelleget öltött. Mindenkit áthatott a hazaszeretet lelkesültsége, a haladás szolgálatába állított versengés, és ezek minden babérra méltó gondolatokban és tettekben nyilvánultak meg.

felsőbbrendűség

Ahogy valamennyi nagy, felforgató mozgalom esetében ez természetes, sőt elkerülhetetlen, itt is bizonyos dolgok a fanatizmusig fokozódtak; különösen a magyarság szempontja tolaodott előtérbe, amely a lakosság egy jelentős részét képező magyar néptörzs (fajta) országos felsőbbbségét, nyelvének, viseletének és szokásainak általános bevezetését szeretné megvalósítani, arra hivatkozva, hogy korábban vándoroltak be, és az országot már Attila idején elfoglalták. A német származású lakosság – amely magával hozott érdemei, kultúrája és műveltsége révén hozzájárult az ország mai fejlettségi szintjéhez, és akinek nyelvét beszéli a művelt társadalom egész Magyarországon – érthetően nem hajlik arra, hogy ezek a célkitűzések megvalósuljanak; a szlávok és más néptörzsek, akik mozaikszerűen népesítik be Magyarországot, szintén féltékenyen szemlélik ezt a magyar – és nézeteik szerint jogtalanul követelt – felsőbbrendűséget. Azonban kénytelenek valamennyien elismerni a magyarok bizonyosfajta jellemzőségeit és állhatatosságát. Önkényesen, gyakran csak saját hasznukat figyelembe véve törnek maguknak az utat, és ehhez olyan faji büszkeség társul, amihez fogható talán csak a spanyoloké lehet. Az országgyűlésben, a bíróságokon és minden hivatali ügyintézésben máris saját nyelvük az egyedül hivatalosként elfogadott, a képviselőteken, hivatalokban és nyilvános alkalmakon pedig már kötelezővé tették saját díszes viseletüket.

Ezzel a magán és nyilvános szférákat, a kapcsolattartást és az üzleti életet – nem ritkán hátrányos módon – szétválasztották, ami kellemetlen súrlódások ezreit idézi elő, ám ezek a feszültség és izgalom fenntartását szolgálják, és csak feltüzelik a hazafias rajongást. A hazafias lelkesülés azért is esik nagy súllyal latba a magyaroknál, mert a német annak a nemzetnek a nyelve, amelyhez királyuk tartozik, amelynek ők bizonyos fokig alárendeltek; és ha jó szándékú terveiket fentről keresztülhúzzák, azt a német nemzet rosszakaratának számlájára írják, és – mint minden büszke, önérzetes nép, melyet az alárendeltség elégedetlenséggel és keserőséggel tölt el –, gyűlölik e nemzetet. Ezért minden, amit magyarként jelölnek meg, kelendő és hangsúlyos, minden teljesítményt, ami ezt a bélyeget viseli, lelkesen fogadnak, gyakran túlbecsülnek, és fölé helyezik azoknak, melyek németes jellegűek, holott Magyarországon vagy legalábbis Magyarország révén jöttek létre, ezért éppúgy az országhoz tartozóak. Így például olyan nagy lírikusok, mint Lenau, a szeniális Beck vagy az epikus Pyrker dicséretét meghagyják a németeknek, jóllehet ők valamennyien magyarok, csak német nyelven írtak; ugyanakkor Kisfaludyt, Vörösmartyt, Kölcseyt mint Magyarország költőit magasztalják. Hasonlóképpen a magyar nyelven éneklő Schodelnét nagyobb tisztelettel vették körül, mint magát Schröder-Devrient-t, és inkább hagyják, hogy Ferenczy, a szobrász kedvére garázdálkodjon, és tönkretégye nemzeti emlékműveiket, csak hogy ne kelljen németeket foglalkoztatniuk.

Éljen, éljen! – harsog az üdvívalgás, miközben néha feldörög még egy-két vivát is, hisz alig pár esztendővel ezelőtt született meg magyar nyelven az ujjongó kiáltás. Ősi, kopott magyar szokás szerint lelkes áldomások, köszöntések, lármás tósztok kísérik Lisztet hangversenyről hangversenyre, szalonról szalonra Pest-Budán. Január végére nem marad dicsérő szó, könnyfakasztó kifejezés, ami el ne kopott volna magasztalói torkában vagy az újságíró tolla alatt. Kissé felemásak e pohárköszöntők: az egybegyűltek dölyfösen mellőzik a német nyelvet, amely általában lingua francaként közvetít a Birodalomban, most azonban minden hazafi magyarul fogalmazza szóvirágos szónoklatait, Liszt pedig franciául válaszol, nehogy a keményebb nyelv sértse vendéglátói fülét.

zseniális szellem

Az asztaltársaságban apró termetű, „cipóhátú” (kissé púpos), de azért igazi dendi módjára öltözött uracska is buzgólkodik, aki igen jól beszél franciául, sokszor ő tolmácsolja Liszt szavait, s néha-néha maga is mond néhány méltányló mondatot, hiszen ő szintúgy „démoni erővel” vonzódik az „óriási lángszellemhez”. Bizonyára újabb untig ismételt frázisokat várt a hallgatóság, mikor egyszeriben az alábbi szavak hangzanak el: „A lapok még azt is rá akarják fogni szegény Lisztre, hogy ő ama hatalmas Thurzók ivadéka... S ama hatalmas Thurzók hol vannak? Nem tudom. De azt tudom, hogy míg a Thurzók utolsó ivadéka csaknem elfeledve porhad Árva várának omladozó boltozatai alatt, addig Liszt Ferenc zseniális szellemének teremtményei túlélik a legkevélyebb oligarchát, a legkeményebb sziklavárt. Mindez a kis korzikait juttatják eszembe akaratlanul is, kihez midőn dicsősége zenitjén állt, jöttek a hízelgők, s azt mondják neki, hogy ő a hatalmas Mediciek ivadéka. Tudjuk mit felelt nekik az új cézár: 'Nincs szükségem ősökre, elég vagyok magamnak'. S igaza volt, mert e címeiket, hogy nemes vagy király... a legsilányabb agyagra is rá lehet illeszteni, ám a zseni roppant bélyegét csak a legnemesebb érczekre ütik az istenek.”

Ezúttal talán kicsit nehezebben csúszhatott a kedves egybegyűltek torkán az a kerty, melyet a zajos ováció után

épp a szent magyar haza dicsőségére kívántak lenyelni. Ha azonban igaz a legenda Liszt művészi fesztelenségéről, vidám kedvességéről (márpedig Schober alább megerősíti, hogy „ragyogó szelleme képes volt az egymással oly ritkán, vagy egyáltalán nem érintkező embereket egyetlen, valóban vidám, felszabadult társasággá kovácsolni”), akkor talán e pillanatban „a régi, berozsdásodott előítéletek elpárologtak”, és valóban a maga *teljességében* hangozhatott az új nemzeti kifejezés: éljen!

Harmadik levél

Liszt személyében sok minden egyesült, amivel a magyarokat megnyerhette. Születésénél fogva magyar volt, tanulmányait Magyarország folyamatos támogatásával végezte el, büszkén vallotta magát magyarnak, és érzékenységét az ország sorsa iránt tettekkkel is bizonyította. Bár nem beszélt magyarul, a magyarok előtt mindig nemzeti viseletükben jelent meg, és csodálatos művészetében nem találhattak semmiféle zavaró, idegenségre utaló jegyet, így lelkesítő munkásságát magyarnak nyilváníthatták a „magyarizmus” megsértése nélkül. Mennyire jóleső érzéssel tölthette el a műveltséget és kiválóságot szomjazó magyarokat, hogy most egy európai hírnevű művészt, szakmájában a legelsőt magukénak mondhattak. Liszt ráadásul egy sor magyar dallamot – melyeket nagyrészt a magyar nemzet mély és energikus természetét értő, zseniális Schubert komponált – dolgozott át rá jellemző tűzzel, és ezeket hatásosan, művészi érzékkel és magával ragadó lelkesültséggel játszotta. Varázsujjai még Rákóczi-indulójukat is – ezt a mágikus dallamot, melynek méltóságteljes-harcias, diadalmaskodó, ugyanakkor mélységesen melankolikus hangjai minden magyar lelkét ellenállhatatlanul megérintik –, páratlan tökélyvel és hatalmas erővel szólaltatták meg. Nem csoda, hogy Liszt mindenki szívét megnyerte, hogy a haza művészetére és fejlődésére irányuló minden gondolatot és érzést ezzel a tündöklő jelenéssel kapcsolta össze. Benne látták megtestesülni és megvalósulni mindazt, amire vágytak és törekedtek. Egész Európa tisztelete övezte – és ő magyar volt.

nemzeti színezet

Első pozsonyi fellépése, az épp üléselő országgyűlés városában adott koncertjeinek ragyogó sikerei és az emberek elragadtatásának kifejeződése már egyfajta nemzeti színezetet öltött, és rámutatott, hogy a nagy művésznek az egész országra kiterjedő jelentőséget tulajdonítottak. A meglepettség, az egyetértés az általános ujjongás közepette először csak érzésekben mutatkozott meg; ahhoz, hogy ezt szavakra és tettekre váltsák, valamiféle közmegegyezésre, kis időre volt szükség. Egyelőre nem volt mód, hogy rohamléptekben siessenek előre, ez még váratott magára.

Liszt a maga kedves természetével, viselkedésének egyfajta fenségességével és méltóságteljes eleganciájával kiváltképp az arisztokratákat hódította meg, elnyerte hölgyeik jóindulatát, és ezzel csak fokozta diadalának teljességét, mivel a magyarok mindent a külső csillogással és a kiváltságos rendekkel szoktak összefüggésbe hozni. Több főúr is elkísérte Pestre, de híre, és hogy milyen nagy hatást tett a pozsonyiakra, megelőzte őt, így sietve előkészültek fogadására. A Pesti Zenei Egyesület elnöke, gróf Festetics Leó a legnagyobb vendégszeretettel nyitotta meg előtte házát ott-tartózkodásának egész idejére. Ennél a művészetkedvelő főúrnál kapott szállást, barátként fogadták. Itt történt, hogy épp a meghitt kandallótűznél vacsorázott és pihente ki a hideg téli utazás fáradalmait, amikor egyszer csak kinyílt a szobájával szomszédos szalon két ajtószárnya. Nagy társaság állt ott, élükön énekesekkel. Szép hangon és kifejezéssel zendítettek rá ünnepélyes, lelkes énekükre:

*Még zsenge gyermek voltál, amikor megragadott
a sors hideg keze,
és téged a távolba taszítva így szólt:
„menj hát, neked nincs hazád”.*

*Majd a művészet dicső szárnyain
vitt el téged csodaországába;
„ez itt a nagy szellemek otthona,
immár a tiéd is, ugyanúgy.”*

*És hízelegve csábított téged az élet
csillogó birodalmába,
Tehetségek díszébe öltöztetett,
és kérte: „maradj hát, élj itt.”*

*Azután a hírnév vitt magával
és állított a csúcsra:
„Hallod, hogy ujjonganak a népek? – mondta.
Liszt, a te hazád a világ!”*

*De bármit is mondjon a végzet,
a művészet, a hírnév, az ízlés, a sors;
hű szíveddel mégis visszagondoltál
a hazára, amely téged szült.*

*És eljössz hozzánk, ahol az élet szegényes,
a művészet még csak bölcsőben ring,
de szívünk gazdag és derék,
Hozzád kiált: „Légy üdvözölve itt!”*

*Légy üdvözölve, babérokkal ékesítve,
amit hősiességeddel kiérdemelsz,
Te nagy művész, nemes szívű, hű
Liszt Ferenc, hazád büszke rád!*

Az épp jelenlévő költő, Schober sorait a Pesti Német Színház karigazgatója, Grill [János] írta át nagyon hatásosan kvartettre és kórusra. Ezek a sorok szólították meg elsőként Lisztet hazája nevében, és adták az alaphangot személye nemzeti jelentőségéhez. A megindítóan komponált sorok szívéig hatoltak, hangja megremegett, miközben a zárásként felhangzó viharos éljenkiáltást rövid, de érzelmes köszönettel viszonzta. Meghatódott szavait azonban egy magyar induló harsány akkordjai szakították félbe, amelyet az ő szerzeményeként tartottak számon, és amelyet nagy pontossággal és tűzzel adott elő a ház belső udvarában felállított zenekar. Liszt az erkélyre sietett, élvezettel hallgatta a magyar zenedarabokat, melyek közül többet az ő kívánságára játszottak. Távollétében a teremben másik zenekar alakult, és a visszatérő Lisztet Beethoven *Septuorja* fogadta, Pest legkiválóbb művészeinek és műkedvelőinek tolmácsolásában, akikhez a vendég tiszteletére még gróf Franz Brunswick, a kitűnő csellista is csatlakozott. A vidám ünnepséget könnyű vacsora zárta, ahol a népes társaságban körbejáró pezsgő számos – a várva várt jövevény egészségét és az ország kívánságait éltető – pohárköszöntőre adott alkalmat, melyeket ujjongással vezettek elő és viszonztak.

Talán zavarónak tűnhet az Ön szemében ez a rengeteg zene az amúgy is hangoktól túlcsonduló virtuóz fogadási ünnepségén, ez azonban nagyon is megfelelt a célkitűzésüknek, hisz a tiszteletadason és megörvendeztetésen túl kifejezte szándékukat – és Liszt számára a lehetőséget –, hogy egyszerre megtapasztalhatta a zeneiséget, amelyet koncertjein keltett.

a haladás képviselője

Liszt 1839. december 24-én érkezett Pestre. Nem sokkal ezután adta gyors egymásutánban első koncertjeit december 27-én és 29-én. A határtalan tetszés, az elragadtatás hulláma aligha különbözött attól a felvillanyozott és viharos hatástól, amit Liszt rendszerint és mindenütt keltett varázslatos játékával, ez a hódolat azonban hamarosan nemzeti köntöst öltött, és nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarok honfitársukként tekintettek rá, és a magyarországi művészeti világban a haladás képviselőjét tisztelték benne. Az elmés művész hamar felismerte szimbolikus pozícióját, hiszen ez tökéletesen egyezett az ő szellemi irányultságával, minden lelkesültség és nagyszerűség iránti rokonszenvével. Ezt a pozíciót egész magatartásával, minden beszédével, már-már tékozlással határos adakozó kedvével – bevételeit a nemzeti zenei intézet javára ajánlotta fel – olyannyira kiérdemelte, hogy jelentősége még a legelfogultabbak és legellenállóbbak számára is nyilvánvalóvá és érthetővé vált.

Viselkedése példaértékű volt, a legelőkelőbb modor és legnagyobb tehetség sugárzott belőle, éppúgy jellemezte a magabiztosság és szilárdság, mint a szellemi odaadás és szeretetre méltó elegancia. Személye eltűnni látszott a szellemi küldetés mögött, amelynek nevében minden kitüntetés, minden tiszteletadást fogadott. Mérheterlen szerénységgel irányította át a lelkesedést önmagáról az ország eszmei céljaira, amelyeknek szószólójaként lépett fel, és ennek megfelelően fordultak felé és bántak is vele.

magyar szívvel beszél

A Pesten tartózkodó nemesség a Casino gyönyörű termében pompás vacsorát adott a tiszteletére; és míg az asztali beszélgetések franciául és németül zajlottak, Lisztnek végig kellett hallgatnia, hogy közben hosszadalmas beszédekkel egybekötött tósztokat intéztek hozzá magyarul. Ezek nem annyira róla szóltak – lévén, hogy ő egy szót sem értett belőlük –, mint inkább a nemzeti érzésről, amit kifejezni és felkelteni igyekeztek. Liszt válaszul pohárköszöntőt mondott a haza haladására – mentegetőzve, hogy franciául, de magyar szívvel beszél –, amelyet üdvivalgással fogadtak. A jelenlévők közül sokan megszavazták, hogy az ünnepeltről márvány mellszobor készüljön, és csakhamar össze is adtak egy jelentősebb összeget erre a célra; Liszt azonban visszautasította a javaslatot, és kérte, hogy a pénzt inkább az elsőként felfedezendő ifjú hazai szobrásztehetség képzésére fordítsák, küldjék ki Párizsba, ahol Liszt minden tőle telhetőt megtesz majd előmenetele érdekében, és a legnagyobb szeretettel támogatja. Áhított céljának nevezte azt is, hogy ha egyszer Magyarország méltó zenei

konzervatóriumot hoz létre, annak vezetőjeként hazája hasznára lehessen. Kijelentései ismét hatalmas lelkesedést váltottak ki. Másnap elment a magyar színházba, hogy meghallgassa Beethoven *Fidelio*ját, és amint belépett a páholyába, mintegy varázsütésre felállt a teljes publikum, és háromszoros tapssal meg hangos éljenkiáltásokkal üdvözölte őt.

Ettől fogva egyértelművé vált közéleti szerepe, jelentősége a tömegek számára. Ahol megjelent, a nép köréje gyűlt, hogy láthassa és üdvözölhesse. A szellem fenségességét képviselte, és semmi – még a csillogó kitüntetések és bizalmaskodások, amikkel az arisztokrácia körülölelte – nem tudta a legkevésbé sem rávenni, hogy ezt elárulja, hogy erről lemondjon. Azon a nagy vacsorán, amit viszonzásul adott a sok vendéglátásért, minden rendi különbség eltűnni látszott: főurak és művészek, kereskedők és értelmiségiek ültek ott váltakozó sorokban, és Liszt ragyogó szelleme képes volt az egymással oly ritkán vagy egyáltalán nem érintkező embereket egyetlen, valóban vidám, felszabadult társasággá kovácsolni, akik valamennyien elismerték, ritkán van alkalmuk ilyen kellemes és érdekes vacsoraesten részt venni. Abban a rövid időszakban, amíg Liszt – a szó valódi értelmében – uralta az arisztokrácia Pestet, úgy tűnt, a régi, berozsdásodott előítéletek elpárologtak, ám sajnos ez száz napig sem tartott, és Liszt távozása után a régi rendszer – minden merevségével és követelésével együtt – visszatért, és a nemesség ugyanúgy vegetált tovább szellemtelen bezártságában, mint hajdan. Az urak átengedték magukat a lóversenyeknek, vadászatoknak és kártyapartiknak, a szép hölgyek pedig, akik nemrég még lázban égtek a szellemért és a művészetért, most ismét teljes megelégedettséggel hallgatták a lovakról és kutyákról szóló beszélgetéseket, és bírói szigorral mustrálták a nyakkendőket és a törzskönyveket.

országod büszke rád

Január 2-án Liszt koncertet adott a Zenei Egylet javára, annak közreműködésével. Az egylet azzal a Schober és Grill által szerzett kantátával fogadta, amellyel már érkezésekor is köszöntötték őt. Mivel azon az estén csak viszonylag kisszámú hallgatóság volt jelen, közkívánatra a nagy nyilvánosság előtt is meg kellett ismételni. A „Liszt Ferenc, az országod büszke rád” sornál a mélyen meghatódott művész körül szünni nem akaró éljenzés hullámozott, és csak akkor lett egyszerre csend, amikor a Zenei Egylet énekesnői ünnepélyesen bevonultak, az első hölgy babérkoszorút hozott bársonypárnán. Amint a babérkoszorú az ünnepelet halántékát övezte, még hevesebb és fékezhetetlenebb üdvözlő üdvözlés tört ki, Liszt pedig kezével takarta el könnyező szemét.

Liszt adakozó bőkezősége, szakadatlan szorgalma, varázslatos társalkodási modora, no meg sármja („asszonyok közt mondhatni otthon van” – jegyzi fel kissé féltékenyen az egyik magyar báró) igazi fejtörést okozott vendéglátói számára. Épphogy koncertet adott a Hangászegyesület, a Magyar Színház javára, és máris bejelenti, hogy egy Nemzeti Konzervatórium megalapítása érdekében is szeretne hangversenyezni! Ráadásul nem kíméli magát, a fűtetlen színházban minden próbán megjelenik, túri a gázvilágítás áporodott, savanyú káposzta szagát, a kezdetleges mellékhelyiségek kellemetlenségeit... Ennyi elfoglaltság és sietség közt valakinek eszébe jut: hohó!, valamivel csak meg kellene köszönni az önzetlenségét!

nagyszerű esemény

Másutt persze, ha Liszt érkezésének hírére megneszelik, országos gyűjtésbe fognak; a legszerényebb polgár is a maga lehetőségei szerint igyekszik hozzájárulni a nagyszerű eseményhez – de hát a magyar keletiség szeret késlekedni. „Előbb saját fülünkkel hallanunk kellett, hogy őt nagynak higgyük, őt előbb fényes nemzeti ruhában, magyar színházunkban, nemzeti konzervatóriumért, s megint magyar teátrumért játszani hallanunk, hogy mindezek buzdító kombinációja által magunkon kívül ragadtassunk” – jegyzi fel nem kevés malíciával Petrichevich Horváth Lázár. Majd hozzát teszi: no de most, hogy igazán megbizonyosodtunk, mit adhatnánk Lisztnek? Mindenünnen ez a kérdés hallszik, „míg egyikük karddal vágja ketté a gordiuszi csomót”: ha már Liszt magyaros ruhát csináltatott, jól illene hozzá egy szép fegyver!

Zeneművészek kardot?

Hiába, valamirevaló magyar ember a barátjának pipát vagy fegyvert ajándékoz. E korabeli gesztus által Lisztben tehát a honfit és jó barátot tisztelték, s amíg e térben és időben a kard a nemesség jele, azt fejezi ki, hogy Liszt a legmagasztosabbak közé tartozik, ahová azonban nem holmi nemes-levél, hanem a „köz” emelte.

másutt nevetséges lett volna

Amikor valóban felövezik a türkizekkel és rubinokkal ékesített karddal, egész Európa élcelődik. Liszt azonban pár nap múlva, Marie d'Agoult-nak írt levelében rögzíti: „nem lehet elképzelni ennek a jelenetnek a komolyságát, ünnepélyes és mély benyomását, [mely] mindenütt másutt nevetséges lett volna” – csak épp abban a pillanatban, abban a gázzal világított, kicsit áporodott atmoszférájú, zsúfolt színházépületben nem.

Elegánsan érzi a helyzetek súlyát, és azt is, ha valaki elvetné a sulykot. Amikor diadalmenet kíséri haza, kedvesen odaszól Festetics Leónak: „ne játsszuk az ön hintájában az arisztokratákat” – és gyalogol a fáklyafények, balkonról integető hölgyek és lelkes felvonulók közt. Amikor pedig dicsőítő szónoklatok állítják meg a menetet, így válaszol: „semmiképp nem érdemelhettem ki azt a fogadtatást, amiben hazámban részesítettek. De ezeket a több mint hízelgő tanúságokat úgy fogadtam el, mint amelyek új, teljesítendő kötelességeket rónak rám.”

Negyedik levél

Január 4-én Liszt a Magyar Színház javára adott koncertet a színház épületében. Ez volt magyarországi tartózkodásának legfényesebb napja. Ekkor kapta a nagy feltűnést keltő és sok bosszúságot okozó díszkardot, amit oly sokat szidalmaztak, és megpróbáltak nevetségessé tenni. Az előítélet csak a hagyományosat, a megszokottat veszi oltalmába – legyen az bármilyen értelmetlen, céltalan és alkalmatlan –, még egy tubákos szelencét is megfelelő ajándéknak tartana egy énekes számára, aki nem is tubákol, és nem is szabadna tubákolnia. Ugyanez az előítélet megbotránkoztatónak fogja tartani, ha egy zongoraművésznek kardot ajándékoznak. De Ön, drága barátom, bizonyára fontolóra veszi, hogy Magyarországon vagyunk, ahol a kard nem kizárólag katonai jelkép, hanem hozzátartozik a nemzeti viselethez – amit egyébként Liszt is magára öltött. Eredetileg minden nemesember, most pedig minden magas méltóság (honorácior) viselheti; s mivel ez magyar sajátosság, éppen egy békés érdekért adományozott kard hordozhatta azt a különleges nemzeti jelleget, amihez sokkal inkább nemesi előjogok kapcsolódnak, semmint bármilyen harcias jelentés. Éppen ez volt a célja a nemeseknek, akik az ajándékot kiválasztották. Az adománnyal akarták elismerni a szellem és a művészet nemességét, és kifejezni Liszt számára, hogy kiválósága révén a művész a legnagyobbak közé tartozik, és méltó mindarra az előjogra, amit ez a kard szimbolizál. Mindjárt azt is látni fogja, milyen elmésen és szerényen értelmezte az adományt Liszt. Egészen természetes módon a Magyar Színház épületében különösen is érvényesült a „magyarizmus” eszméje, itt mindenben a nemzeties jelleget hangsúlyozták, mert ez az intézmény – ellentétben jónéhány másikkal, ahol az ország minden lakosának érdeklődésére számot tartó célokat követtek – a német és szláv hatást ellensúlyozandó, kimondottan a magyar nyelv, költészet és művészet fejlesztését tűzte ki feladatául, és ennek érdekében rendelettel is előírták, hogy deszkáiról nem szabad a közönséghez németül szólni. Liszt nem tudott magyarul, de nem is német nyelven köszönte meg a kardot. Ezt azért említem meg Önnek, mert az újságokban olyasmiket olvastam, hogy Liszt a magyarok jóindulatának elnyerése érdekében csatlakozott a fanatikusokhoz, és megvetést színlelt a németek és szlávok iránt. Valójában soha nem gondolt ilyesmire. Hiszen a Vigadóban tartott búcsúkoncertjén németül szólt a közönséghez, és a többi koncertjén előadott számai között felcsendülő dalok is mind német nyelvűek voltak, ugyanakkor némettudása kevésbé volt magabiztos, mint a francia, ami második anyanyelve lett, és amelyen íróként is elismeréssel tevékenykedett.

díszkard

Ennyi előzetes megjegyzés és kalandozás után vissza a tényekhez! Ragyogóan kivilágított ház fogadta az odaáramló tömegeket, legalábbis befogadóképességének határáig. Telis-tele lett, még a színpalak közti helyeket is elfoglalta a közönség, a színpadon is széksorokat állítottak fel a zongora körül, ahol a legmagasabb rangú hölgyek foglaltak helyet. Az épület megszűnt színháznak lenni. Liszt játékát a megszokott, sőt annál is feszültebb, néma figyelem kísérte, és dübörgő tapsvihar követte darabról darabra, majd amikor az utolsó számat eljátszotta, hat mágnás és nemesi előjáró lépett elő teljes nemzeti díszben, és gróf Festetics Leó egy díszkardot nyújtott át

Lisztnek, ami bár nem Báthory vagy más híres hős kardja volt, de hüvelyét gazdagon díszítették ezüsből és aranyból készült régi domborművek, drágakövek. Rövid, magyar nyelvű beszédben mondta el, hogy a köz kívánságát teljesíti, amikor átadja ezt a hazafias emléktárgyat. Beszédét a tetszésnyilvánítás és elragadtatás tomboló vihara követte, amit aztán síri csend váltott fel, amikor Liszt, a felindultságtól sápadt ajakkal, a kardot két kezével mellé szorítva a zenekarhoz lépett és megszólalt [...]

A közönségből sokan nem értették a szónokot, de nem nyughattak – kérdően és követelőn kiáltoztak –, míg Augustz (Antal) főjegyző, aki a beszédet gyorsírással rögzítette, el nem ismételte magyarul, maga is meghatódottan, nagy hévvel és kifejezőerővel, mire újabb egybehangzó örömujjongás támadt.

Amikor Liszt távozott és kilépett a szabadba, a teret ezrek népesítették be, kocsiját pedig egyre több és több, lassan megszámlálhatatlanul sok fáklya vette körül. Ugyanígy gyarapodott az embertömeg is, azt gondolhatnánk, Pest és Buda egész népe összegyűlt itt, mert hatalmas volt a nagy téren hullámzó s még a környező utcákat is megtöltő csődület. Néhány fiatalember ki akarta kötni a lovakat a kocsi elől, hogy ők maguk húzzák azt, de lebeszéltek őket. Mondván, ezt az ünneplést meg kell különböztetni az olyan lovagias gesztusoktól, amelyekkel énekesnőknek vagy táncosnőknek szokás adózni. Végre megindult a hatalmas tömeg. Egyre hallatszottak az „éljen” és „vivát” kiáltások, de még a menet elején és végén vonuló, török zenét játszó két katonai énekkar sem zavarta egymást, hiszen nem is hallhatták egymás hangját.

túlságosan hivalkodó

Liszt nem sokáig tudott a kocsijában maradni. Mellette ülő barátainak megjegyezte, hogy ezek a körülmények számára túl arisztokratikusnak, túlságosan hivalkodónak tűnek. Kipattant hát a kocsiból, és gyalog folytatta az utat, a díszmagyart viselő urak pedig mellé zárkóztak, de akármilyen féktelen volt is a tolongás, az ünnepeltre odafigyeltek, és a körülötte lévők mindvégig fenn tudtak tartani neki elegendő helyet, hogy ne akadályozzák a járásban.

A színháztól Liszt otthonáig vezető út hosszú volt, majdnem az egész várost átszelte. Ahol az utca kiszélesedett, vagy a menet egy térre ért, mindig megálltak, és Liszt ismét köszönetet mondott, néhány szóban hangot adott örömének, szavai százféle fordításban terjedtek mindenfelé, és újabb „hurra” meg „éljen” kiáltások követték. Így jutottak el végül a házhoz, ahol Liszt lakott. A széles márványlépcsőkön fáklyákat helyeztek el. A főbejárat előtt még egy köszönő, elismerő beszéd hangzott el, amely biztosította Lisztet, hogy példája ösztönző, és az egész ország számára gyümölcsöző lesz.

A ház előtti zenélés és az üdvölgés még hosszan az éjszakába nyúlt, Liszt több ízben is kénytelen volt eleget tenni a tömeg heves követelésének, hogy láthassák őt az ablakban.

díszpolgár

A következő napon városi küldöttség jelent meg nála azzal a bejelentéssel, hogy egyhangúlag Pest díszpolgárává választották, és át is nyújtották neki a címet igazoló oklevelet. A nemesi rendek megyei gyűlésében tisztelettel megemlézték művészi jelentőségét és érdemeit, amelyeket mind kiváló képességei, ragyogó példaadása révén, mind pedig számtalan adományával szerzett, amelyekkel mindig önzetlenül, a hazaszeretettől vezérelve támogatta a hazai intézmények céljait. Ezért is indítványozták egyhangúlag, hogy a rendek kérvényezzék őfelségétől a királytól, hogy Liszt nemesi címet kapjon, s ezt azonnal fogadtassák.

Január 6-án Liszt a saját, 8-án pedig a mindenki által nagyra becsült (azóta elhalálozott) hegedűművész, Táborny javára adott koncertet, aki művészként és családapaként is kiérdemelte, és rá is szorult a támogatásra. Január 9-én egy matinékoncert következett Keglevich grófné budai palotájának termében, ennek

bevételeit Liszt a vakok intézetének szánta. Budát a Duna választja el Pesttől. Az egyetlen összeköttetés a két város között egyelőre csak egy nyáridőben használható hajóhid volt, amelyet a tél beálltával el kellett távolítani, így akinek egyik városból a másikba kellett eljutnia, kénytelen volt csónakkal átkelni a nagy folyón jégtáblák közepette, ami nem ritkán – ha nem is veszéllyel, de kellemetlenséggel és idővesztéssel járt. Ez azonban nem akadályozta a pesti arisztokráciát – a férfiak mellett még a hölgyeket sem – abban, hogy részt vegyenek a (budai) hangversenyen.

Hangász Egyesület

Január 11-én Liszt az újonnan létesítendő nemzeti konzervatórium megalapításának javára rendezett koncertet a Magyar Színházban. A koncert koncepciója megfelelt a zene kibontakozásáról alkotott komoly és mélyenszántó nézeteinek. Ő maga Beethoven, Weber és Schubert műveit játszotta, a hatalmas zene- és énekkar – mely a Hangász Egyesület tagjaiból, műkedvelőkből és a színház alkalmazásában álló művészekből állt –, Mozart, Haydn, Beethoven és Weber mesterműveit adták elő Liszt vezényletével. Mindig és mindenütt ugyanaz a lelkesedés kísérte, adakozó szellemével és nagyvonalúságával minden alkalommal jelentős adományokat szerzett jótékony céljaira, és ez egyre csak növelte népszerűségét.

Végül január 12-én sor került búcsúkoncertjére. Most nem számolok be arról, hogyan tolongtak a tömegek, akik még egyszer látni, hallani vágyták a nagy művészt, milyen páratlan volt zongorajátéka, mellyel – a legmélyebb érzelmektől felfokozottan – még önmagát is felülmúlta; a tapsviharról, a határtalan üdvrivalgásról, a kitörő lelkesedésről és csodálatról, amelyben része volt. Csak ismételni tudnám magamat, Önt pedig fárasztanám vele. Egyetlen apró esetet kell megemlítenem: Liszt a koncert egyik részeként ritka tökéletességgel improvizált megadott témákra. Az eset, úgy látszik, mégsem volt eléggé jelentéktelen, mert több német lap írt róla – kissé elferdítve, sőt – vádaskodva.

ez a kis autodafé

Liszt a közönségre bízta a döntést, hogy mely témákra improvizáljon. A kiválasztott motívumokat kis cédulákra írva elé rakták, ő egymás után kibontotta a papírokat, majd játszott. Mozart és Beethoven melódiái között egyszer csak olyan dallamra akadt, amit az utcákon az egyszerű nép szájából mindenfelé hallani lehetett; Liszt lejátszotta az oda nem illő, és az addigiaktól igencsak különböző dalt, mire a hallgatóság nevetésben tört ki. Lehetséges, hogy egy cseh eredetű nóta volt, nekem úgy tűnt, mintha a jól ismert kedves Augustin lett volna, mindenesetre Weber és Beethoven nagyszerű dallamai mellett, melyek szintén a kiválasztottak között voltak, meglehetősen furcsán hatott. Liszt, aki a legtöbb cédulát vidám, és gyakran nagyon mulatságos, találó megjegyzésekkel kommentálta, most így szólt: „Valaki bizonyára meg akart tréfálni” – majd a cédulát az elutasítottak közé helyezte, és folytatta a válogatást. A közönség soraiban ez az alkalomhoz nem illő tréfa – legalábbis ahogy ők értették –, visszatetszést váltott ki, és némi morajlás támadt, mígnem a zongorához közel ülő urak egyike előkereste a szóban forgó papírfecnit a többi kotta közül, összehajtogatta, és a legközelebbi gyertya lángja fölé tartotta. „Engedtessek meg – mondta tréfálkozva –, hogy a közhangulatnak eleget téve egy kis büntető bíraskodást hajtsak végre.” Tapsok és brávó kiáltások közepette a bosszúságot okozó ártalmatlan hangjegyek hamuvá váltak. Jóllehet, ez a kis autodafé teljes egészében Liszt közreműködése nélkül és szándéka ellenére zajlott le, mivel az ítélet német nyelven hangzott el, és végül az elégetett eretnek mégsem cseh származású, hanem, mint mondják, a jó öreg, tisztos, német Augustin volt, így Lisztet azzal vádolták a nyilvános lapokban, hogy színlelt „magyarizmustól” indítva mindent, ami német és szláv, megvetéssel kezelte, és a szlávok kigúnyolására egy cseh nemzeti dallamot nyilvánosan elégetett. Egy különösen hazafias és forrófejű cseh ifjú még számadást is követelt tőle a nemzetgyalázásért.

Búcsúkoncertjének napján a pesti dámák pompás estélyt adtak tiszteletére. A nyolc legelőkelőbb hölgy vállalta a vendéglátás feladatát. Megkülönböztetésül borostyán és szalmarózsa díszítette öltözéküket, és a különböző asztalok főhelyeit foglalták el, a tea és vacsora mellett. A híresen bájos magyar asszonyok és lányok mellett – akiknek szépségét csak fokozta a rengeteg ékszer és az elegáns öltözék – a pompás virágtenger is fenségesnek látszott, és pazar látványt nyújtott, ahogy a fényesen kivilágított terméken ide-oda hullámozott. Mindehhez a teljes arisztokrácia díszgyenruhája, a terítéken elhelyezett rengeteg ezüst étkészlet és az ízlésesen elrendezett asztalok ragyogó háttérként szolgáltak. A vendégek egész éjjel bővelkedtek a finom fogásokban, nemes

borfajtákban. A társalgás és a bál rendkívül élénken zajlott, mint mindig, amikor a társaságot közös érdeklődés forrasztja egygő. Az est szép házigazdái minden elképzelhető figyelmességgel elhalmozták az ünnepelt vendéget és a társaság csak reggel felé vált el, vidáman és elégedetten.

Viszonzásul Liszt is adott egy pompás estélyt a hölgyek tiszteletére. Mindannyian meg is jelentek teljes díszben, de pazar öltözékük ellenére felszabadultan, felhőtlen örömmel töltötték az estét. [...] Minden szalon az ő jelenlétére áhítozott; csak úgy özönlöttek a meghívások a vacsorákra, estebédekre, estélyekre; szobája és előszobája mindig hemzsegett a látogatóktól, tisztelettevőktől és folyamodóktól, akik hódolatukat, barátságukat akarták kifejezni, és ismeretségbe – sőt gyakran felelevenített rokonságba is – akartak kerülni vele. Származását Thurzó grófig vezették vissza, a legmagasabb rendek ajánlották fel atyafiságukat. Megint mások végeláthatatlan sorokban álltak kérvényekkel a kezükben, tanácsot, támogatást, segítséget, megélhetésük és boldogulásuk biztosítását kérték tőle, mások a legkülönbélebb tehetségű gyerekeket vitték hozzá, hogy hallgassa meg, mondjon véleményt, gondoskodjon róluk, vagy legalább áldja meg őket. Szívélyessége, amely a vendéglátásban és a társalgásában megmutatkozott, türelme, mellyel mindenkit meghallgatott és tanáccsal is ellátott, nagylelkűsége és szerénysége, mellyel támogatást, segítséget nyújtott, akinek csak tudott, valóban csodálatra méltó volt. Aki őt ilyenkor látta, biztosan megszerette, és mégis, a legközelebbi barátai körében, akik közé visszavonult kipiheenni a nyilvánosság és a népszerűség fáradalmait, még vonzóbb személyiségnek tűnt; mert ott felszabadultan, gyermeki örömmel, olyan szellemesen, ugyanakkor olyan szerényen viselkedett, mintha nem is tudna mindarról a zűrzavarról, ami miatta támadt a városban, sőt az egész országban, vagy legalábbis mintha nem is ő lenne az a személy, aki mindezt az üdvívalgást kiváltotta.

Liszt körútjának utolsó heteiben a modern kori sztárkultusz első megnyilvánulásait figyelhetjük meg, s közben érzékelhető a felszín alatti rétegek tektonikus mozgása is. A zeneóriást a búcsú közeledtével mintha meglepték volna gyermekkori emlékei, a rejtett, tudat alatt őrzött múlt.

Miközben a legelőkelőbb házak és szalonok versengtek érte, utolsó pesti estéjét a ferences rendi atyáknál töltötte. A szegények zárdájában megboldogult apjára emlékezett. A szerzetesek előljárója ugyanis édesapja egykori novíciustársa volt – Liszt Ádám végül világi hivatást választott.

minta és előkép

Utazása következő állomásán, Győrben (Heine későbbi szavával) a „Lisztomania” első jelei mutatkoztak, a hisztérikus kirohanások még a „Beatlemania”-hoz is mintát és előképet nyújtanak. Koncertje után a szépnem ugyanis kesztyűjét valahogyan megszerezte, és – lojálisabb tudósítások szerint – „mindenki ügyekvék egy darabkájának birtokába jutni”, „s dicsekszik szerencséjével az, ki ennek parányi részecskéjét is mutathatja”, de Schober visszaemlékezése már kevésbé finomkodik: a kesztyűt a hölgyek „széttépték, és szinte öltre mentek a darabjaiért”.

Ahogy Liszt közeledik a magyar tartomány határai felé, mind ismerősebb lesz a tájék, ahová a híresen rossz, mégis kedves utak vezetnek, egyik levelében maga is meglepve írja: „fölsimertem minden falut, minden tornyot, a dűlőutakat, sőt még pár házat is. Sehogy sem értem a gyermekkori emlékeknek ezt a szívósságát.”

zarándoklat

Sopronban tovább erősödik a nosztalgikus múltidézés: néhányan megjelennek szülőfalujából, s mikor a jámbor doborjániak beléptek hozzá, Liszt „megcsókolta régi tanítójának kezét, ki írni, olvasni tanította”. Tizenkilenc esztendeje hagyta el szülőfaluját, így utazása legmegindítóbb epizódja a másnapi, doborjáni vargabetű – vagy ahogy Liszt fogalmaz, zarándoklat lehetett. A faluba „festőien kicicomázott” legények vezetnek, a plébános csendes misét mond mindannyiuk lelki üdvéért, végül pedig „tökéletes szabadtéri bál” kerekedik a havon.

Utazása meghökkentő és nehéz tapasztalatot szerzett, no meg fenséges jeleket hagyott maga után: a harci szellem meghajtotta magát a szépművészetek előtt, és a zűrzavaros politikában is megjelent valamiféle humán éthosz, mely „nem szóval, hanem tettel járul a hazafi közjavak előmozdításához s hiányok fődözéséhez”.

Az 1839–40-es magyarországi tartózkodásáról szólva érdemes az egyik korabeli lap kívánságát idézni: „Szeretetünk és nemes *tetteinek öntudata* kíséresse a nagy művészt és lelkes emberbarátot!”

Ötödik levél

Végül elérkezett elutazásának napja. A Dunát, melyen át kellett kelnie, jég borította, bár itt-ott még előbukkant a víz. Mindkét partot emberek lepték el, akik búcsúszavakat és jókívánságokat kiáltottak felé. Lisztet ladikban juttatták át a jégen a hajósok, akik biztonságuk érdekében kötelekkel erősítették magukat a csónakhoz. A jégmentes áramlatokra érve a csónakot a folyóba engedték és továbbkormányozták, aztán ismét kiemelték, és csúsztatták az összetorlódott jégtáblákon át. Így jutott Liszt a túlsó partra, ahol hintóba szállt. Győrben koncertet adott az összesereglett tömegnek. Az embereket szó szerint megbabonázta az élmény, olyannyira, hogy kesztyűjét, amit valahogyan sikerült megszerezniük, apró darabokra tépték, és szinte öltre mentek a darabjaiért. Ezután a püspöki palotában fogadták, tiszteletére ünnepélyes vendégséget rendeztek. Itt találkozott a kedves és művelt gróf Esterházy Kázmérral, aki elkísérte őt Pozsonyba, és ott-tartózkodása alatt Liszt nála lakott.

súlyos aranyserleg

Itt néhány újabb – leginkább közérdekű és jótékony célra rendezett – koncert következett gyors egymásutánban. Lisztet itt is ugyanakkora üdvölgzés fogadta, ugyanúgy elnyerte a közönség tetszését és megbecsülését, mint Pesten. A pozsonyi hölgyektől búcsúzóul egy súlyos aranyserleget kapott.

Végül visszatért Bécsbe, ahonnét még egy kirándulást tett hazájába, méghozzá Sopronba, elsősorban azért, hogy a közelben fekvő szülőfaluját, Doborjánt viszontlássa.

Nem részletezem a soproniak nyilvános vendégségeit és ünnepeit, amiket az ott székelő Auersperg herceg és néhány további magánember rendezett Liszt tiszteletére, csak doborjáni látogatását említem, ami – a maga bensőséges és falusias légköre miatt – rendkívül megkapó volt.

A legnagyobb titokban, csak néhány barátja kíséretében utazott oda. Ennek ellenére hamar híre ment epedve

várt látogatásának. Félúton egyszer csak szembejött vele tizennégy válogatott legény lóháton, teljes díszben, vállszalaggal és tollakkal ékesítve. Körülvették hintóját, majd előtte és mögötte kíséretet alkotva, diadalmenetben vezették a faluba, ahol a helybéliek zenével fogadták; kicsik és nagyok, férfiak és asszonyok ünneplő ruhában, a pappal, a bíróval és az iskolamesterrel az élen. Ünnepeles menetben kísérték a tiszteletére tartott nagymisére. A mise után ellátogatott a házba, amely valaha az apjéé volt, és ahol jelenleg egy erdész lakott a családjával. Itt látta meg Liszt a napvilágot, itt élte le gyermekkorának boldog éveit, itt érték az első zenei élmények, és itt kezdte tanulmányait. [...]

fényes jövő

Megrohanták az emlékek; a legapróbb részletekre is élesen emlékezett: itt állt valaha a szülei ágya, amott a sajátja [...]; ott Haydn képe függött, itt Beethovené és Mozarté, akiket korán megtanult csodálni és követni. Ott állt az íróasztala, ott a zongorája, ott volt az a sötét szeglet, ahová büntetésből állították, itt egyszer egy különleges gyógyszer mentette meg valami nagy veszélytől, amott egy öreg zenetudós jószolt neki fényes jövőt a hangok birodalmában. Megilletődötten lépett ki a tiszteletére összegyűlt emberek körébe, akik ünnepi indulóval, éljenkiáltásokkal köszöntötték, és megjövendölték, hogy minden álma valóra válik.

A menet a bíró házához vonult, ott Liszt a tőle megszokott nagylelkűséggel jelentős összeget adományozott a szülőfalujában élő szegényeket segítő alapítványnak. Eközben odakint, a téllal és a hóval dacolva, rögtönzött népünnepeles kerekedett. A zene átcsapott táncolásba, lányok és legények forogtak vígan, körtáncot járva. Liszt a vigadózó társaságnak ennivalót és bort hozatott, ami a jókedvet természetesen tovább fokozta. Amint kilépett az ajtón és felhangzott az üdvözlő, a legszebb leányzó – mintha csak tisztában volna kiváltságos helyzetével – a tömeg hangos tetszésnyilvánításai közepette karon ragadta Lisztet, aki így akarva-akaratlanul kénytelen volt keringőt járni vele. Csak akkor hagyta el – áldások és jókívánságok, valamint lovas testőrsége kíséretében – a boldoggá tett tömeget, amikor már idő szűkében volt.

Ezzel véget is ér Liszt magyarországi látogatásáról szóló beszámoló. Nálam tehetségesebb vagy jártasabb tudósítót könnyen találhatott volna, de hitelesebbet semmiképpen. Amit Önnek elbeszéltem, azok tények, melyeket – mivel én magam nem voltam jelen – közvetlen szemtanúktól tudtam meg, akiknek becsületességében és elfogulatlanságában feltétel nélkül megbízom.

nemzeti érzés

Ha azonban figyelemmel kíséri és közelebről megvizsgálja a történeteket, bizonyára észreveszi, hogy kétségtelenül van bennük valami, ami feljogosította Lisztet, hogy megkülönböztesse azokat a szokványos csodálattól, amelyben más, még oly kiváló művészek, még oly megérdemelten is részesülnek. Amikor a nyilvános lapokban e különbségtétel érdekében felszólalt, inkább szerénysége mutatkozott meg; érzései a jogos és tiszteletre méltó büszkeségben gyökereztek, nem pedig a hiúságban. Ha ugyanis az iránta tanúsított tisztelet egy részét személyétől és egyedülálló tehetségétől elhárítja a nemzeti érzés javára, azzal csakis hiúságán ejt csorbát, és dicsőségének mámoros érzéséről lemondva komolyabb, tőle független dolgok iránti hódolatát fejezi ki.

A magyarok önmagukat emelték fel ezzel a rajongással. Minél nagyobb szeretettel fogadták a kiváló művészt, minél inkább úgy tekintettek rá, mint aki közülük emelkedett ki, mint aki közéjük tartozik, annál inkább bizonyították, milyen őszinte buzgalommal kívánják országuk fejlődését. Ami személyes hódolatként túlzó gesztusnak tűnhet, az a szellemi és a nemzeti fellendülés örömeinek szintiszta megnyilvánulása. Liszt pesti diadala egy nép győzelmi ünnepe volt, de egy magasabb rendű, szellemi győzelemé.

nemes lelkű magyarok

Ha a rajongás az eszményiért, az emberiség fejlődéséért, művészetért és szépségért felemelő és örömteli lehet, akkor ez még inkább igaz egy olyan országban, ahol inkább a hatalom és a rátermettség, nem pedig a finomságra való fogékonyság érvényesül. [...] Csak kívánhatjuk és remélhetjük, hogy a nemes lelkű magyarok a mostani kezdeményezéseiket következetesen és állhatatosan végigviszik, a kellő fantáziával és rugalmassággal megáldott nemesség úgy kamatoztatja nemzeti sajátosságait, hogy az igazságosság mellett a szépség kibontakozásáért is fáradozik. [...]

Mosolyognak majd az olyan gáncsoskodókon, akik a konvencionalitás rabjai lévén nem értik meg, túlzással és illetlenséggel vádolják érzéseiket; ők azonban nyugodt elismeréssel hallják, amikor Liszt nevét olyanokéval emlegetik együtt, mint Széchenyi, Bezerédy, Wesselényi és Deák, még ha tettei és hatása könnyedebb, légiesebb természetű is amazokénál. Még ha Liszt csak a képeket festi is a templom kupolájára, melynek falait és oszlopait az előbbieket alapozták meg, és megszentelő hangokat zenget a csarnokokban, amelyeket a többiek építettek, neve igenis közéjük tartozik, velük együtt ő is teremtője a nagy műnek.

Takács Ilona fordítása

kép | Petrichevich Horváth János (1801-1865)